
MIODRAG RANKOVIĆ

OBNAVLJANJE EVOLUCIONIZMA

NA UPOREDNIM PROUČAVANJIMA ORGANSKOG I KULTURNOG RAZVITKA

Obnavljanje evolucionizma o kome je ovde reč dosta je raznovrsno, i to kako u tematskom pogledu tako i po velikom broju autora. Odbir jednog dela autora i odgovarajućih razmatranja i njihovo povezivanje u okviru gornjeg naslova, to treba odmah napomenuti, došlo je delimično i iz potrebe da se na jednom mestu, u celini i najkraće izloži nekoliko srodnih shvatanja i teorijskih orijentacija. To su: koncepcija „multi-linearne evolucije” Džulijena Stjuarda (J. H. Steward), njena dopuna u razlikovanju opšte i specijalne evolucije kod Salinsa (M. D. Sahlins) i Servisa (E. R. Service), potom Blamovo (H. F. Blum) stanovište o „ubrzanju evoluciji”, kao i „moderna” ili „sintetička evolucija” prema Stebinsovim radovima (G. L. Stebbins).

Tematski i idejni raspon u okviru ove vrste neoevolucionizma faktički je znatno širi. Tu je još, na primer, savremena teorija kulturne evolucije sa autorima kao što su: N. Smelser, G. Mirdal (G. Myrdal), M. Gvezos (M. Guesous) i dr., koji lansiraju „promene malih razmera” (small scale change) i analizu kulturnih obrazaca sa stanovišta kolektivne akcije i kolektivnog ponašanja. U radovima ovih autora promene se dobrim delom odnose na tzv. nerazvijene zemlje, na društveni položaj obojenih, savremene demografske promene i tzv. „trostruku revoluciju” (kibernetička, revolucija u ljudskim pravima i revolucija u naoružanju).

I neoevolucionizam koji se obrazuje na razmatranjima kulturne i organske evolucije je znatno širi nego što će ovde o tome biti reči. Tu su i druge, recimo, Kenonove (W. B. Cannon) analize s aspekta permanentnih odgovora ljudske prirode i potrebe održanja bazične stabilnosti, dodajući tome i Darlingtonova (C. D. Darlington) zalaganja za princip kompromisa direktnih

---

podobnosti i evolucione fleksibilnosti. Još su bliži prihvatanju validnosti i značaja u proučavanju analogija između organske i kulturne evolucije, na primer, biolozi Haksli (J. S. Huxley) i Dobzanski (T. Dobzhansky); među sociolozima i antropolozima ovde su značajni Vajt (L. White), Taks (S. Tax), Simson (G. G. Simpson) i Halovel (J. A. Hallowell). Oni takođe prihvataju stanovište o opštoj i specijalnoj evoluciji, koje delimično prelazi u kritiku progresivizma i jednolinijskog karaktera društvene (kulturne) evolucije. Pri tome se pokazuje da razlike među ovim autorima postoje više s obzirom na oblast u kojoj se ovo posmatranje vrši.¹⁾

Takođe treba napomenuti da se ovde radi o antropološkim studijama, ali u kojima su zasnovane sociološke pretpostavke i sociološki okviri analize, ili su ove i same od određenog značaja za sociološku problematiku društvene promene i razvitka. Drugim rečima, ovde je u pitanju neoevolucionizam koji iz savremene antropologije prelazi na područje „socijalne dinamike”, a koji je od posebnog značaja za jednu od glavnih dilema: „multilinearna” ili „unilinearna” evolucija. Prvu takvu, „kulturno-ekološku” struju, među ovim autorima predstavljaju Stjuard, Salins i Servis, koji su ujedno pristalice „multilinearnizma”. Drugi „par” autora čine Blam i Stebins, posebno i kao kritičari progresivističke interpretacije društvene evolucije. Ovo su u izvesnom smislu varijante „multilinearnizma”.

O mogućnosti i značaju proučavanja analogija između organske i kulturne evolucije Stebins daje sledeći direktan odgovor. „Smatram da je ovo principijelno opravdano — piše on — s obzirom na upadljivu sličnost između toka organske evolucije i društvene promene. Štaviše, najznačajnija zbivanja u organskoj evoluciji bila su sukcesivno javljanje takvih adaptivnih sistema koji su uticali na njihove nosioce da koriste okolinu na složeniji i delotvorniji način pa su povećali nezavisnost i dominaciju u odnosu na neživu okolinu, a što je jedna od najznačajnijih karakteristika života u celini”.

U navedenom izjašnjenju, a što se odmah uviđa, postavljena je i glavna ideja: da je suština evo-

¹⁾ Glavna dela ovih autora: G. G. Simpson, *The Meaning of Evolution*, Yale Univ. Press, New Haven, 1949.

T. Dobzhansky: *Evolution, Genetics and Man*, John Wiley and Sons, New York, 1955; *Mankind Evolving*, Yale Univ. Press, New Haven, 1962.

S. Tax, prilozi u zborniku čiji je urednik: *Evolution after Darwin*, vol. I, Univ. of Chicago Press, Chicago, 1959; vol. II, 1960.

Potpunija bibliografija — radovi pomenutih i drugih autora u okviru ove neoevolucionističke orijentacije, u knjizi: S. Tax (ed.) *Horizons of Anthropology*; Aldine Publ. Company, Chicago, 1964, str. 259—283.

lucije u postizanju „nezavisnosti i dominacije u odnosu na neživu okolinu”. Uostalom, autor to u daljem tekstu i sâm ističe: „Kao metoda povećavanja dominacije nad okolinom, organska evolucija sa čovečanstvom biva zamenjena za društvenu promenu ili, kako bih to pre nazvao, za kulturnu evoluciju”.²⁾ Taj aspekt analize: kultura (društvo) prema okolini je prisutan kod svih autora ove orijentacije. To je zapravo ona glavna teorijsko-metodološka nit koja ih povezuje sa klasičnim evolucionizmom, i ako je evidentno njihovo nastojanje da izbegnu naturalističko obeležje evolucionizma XIX veka. Jedan način te korekcije je u stavu, da nije toliko u pitanju borba za opstanak već raznolikost varijeteta prema opštem smeru evolucije. A tome odgovara prihvatanje kulturne ekologije kao glavne naučne discipline.

Svakako, da bismo unekoliko ustanovili pravi sadržaj ovih uporednih analiza i proverili pomenuto distanciranje od klasičnog evolucionizma, potrebno je da se najpre osvrnemo na glavni „mehanizam” ove uslovno rečeno „socijalne genetike”. Kod Dž. Stjuarda to je sadržano u pojmu „kulturnog jezgra” (the cultural core); navodno, ovo sadrži društvene, političke i religiozne obrasce aktivnosti, a koji se specifikuju zavisno od razvijenosti društva i prema istorijskim tipovima. Interesantno je pri tome primetiti da Stjuard shvata da su kulturni tipovi „konstelacije jezgra koja proizlaze izvan adaptacije prema okolini”, da u suštini predstavljaju „slične nivoje integracije”, a da samo u najopštijem smislu reči izražavaju sličnost između prirodnog (organskog) i društvenog (kulturnog) modela promene. Pri tome za Stjuarda glavna intencija analize pomoću „kulturnog jezgra” nije u opštosti ovog obrasca nego u njegovoj specifikaciji, o čemu razmatranja slede u kulturnoj ekologiji.³⁾ U ovom slučaju kulturna evolucija u analogiji sa klasičnim obrascem evolutivnog razvitka ima više početni i samo najopštiji analitički smisao.

Bliže klasičnoj analogiji je Blamovo shvatanje o kulturnom nasleđu posredstvom pojma „mnemotipa” (mnemotype). Ovaj podrazumeva kulturno-genetske osnove ličnosti, „ličnu slikovitu zbirku pamćenja” (the personal collection of memory images), dodajući tome „memorativno uskladištenje” (memory storage). Kulturna evolu-

²⁾ G. L. Stebbins, *Pitfalls and Guideposts in Comparing Organic and Social Evolution*; u knjizi: W. E. Moore — R. M. Cook, *Readings on social change*, Prentice-Hall, New Jersey, 1967, str. 230, 231.

³⁾ „U širem smislu reči, piše Stjuard, problem je da se odredi kakva se slična prilagodavanja dešavaju u sličnim okolnostima”: J. H. Steward, *Theory of Culture Change — the methodology of multilineal evolution*; Univ. of Illinois Press, Urbana, 1955, str. 42; reč u osnovnom tekstu i citatu podv. M. R.

cija bi po tome predstavljala proces selekcije i učvršćivanja inovacija u društvenom životu između generacija. Slično Dirkemovoj „kolektivnoj svesti“, Blam društvo u celini shvata kao „kolektivni mnemotip“; „o ljudskom društvu, piše on, možemo da mislimo kao celini u smislu kolektivnog mnemotipa“, dodajući tome da je to „jedna celina složena iz svega što jedno društvo čini“.⁴ Merila za selekciju tih „individualnih mnemotipova“ su po Blamu korisnost i efikasnost; ovi posreduju u obrazovanju „kolektivnog mnemotipa“, i oni su pravi medij te kulturne međugeneracijske dinamike.

Na osnovu navedenih pretpostavki i pojmovnih konstrukcija mogu se konstatovati sledeće zajedničke karakteristike ovog neoevolucionizma.

Prvo, analitička usmerenost nije u verifikaciji opštosti već prema deskripciji one „diverzifikacije“ kao puteva i oblika kulturne evolucije. Prilagođavanje je samo opšti izraz te kulturne raznolikosti, a ona je za kulturu najtipičnija i najznačajnija, jer, kako kaže Stjuard, „Kultura više nego genetski potencijal za adaptaciju, akomodaciju i održavanje, objašnjava suštinu ljudskih društava“.⁵ U ovom slučaju, a s obzirom da je Stjuardov „multilinearizam“ najizrazitiji, funkcionalistički princip diferencijacije i specijalizacije u objašnjenju kulturnog razvitka je najdoslednije primenjen. U ovoj vrsti literature razvitak kulture je uzet kao supstitut za razvitak društva, s tim što se za taj razvitak objašnjenje traži po obrascu prirodnih nauka, radi čega se i vrše pokušaji ovakvih uporednih proučavanja organskog i kulturnog razvitka.

Drugo, to su ujedno glavni razlozi što autori ove neoevolucionističke struje polaze od razvitka kao adaptacije, zadržavajući pri tome samo jednu najopštiju relaciju prema značaju okoline. Naime, delovanje okoline na kulturu uzima se kao posredovano pa su u tome smislu uzeti i pomenuti „mehanizmi“ kulturnog nasleđa. Tako ove kopije genetike izražavaju jedan sociološki, socijalno-psihološki i naglašen antropološki pristup u objašnjenju istorijskog kontinuiteta. Kod Stjuarda je, recimo, ta relacija prema okolini samo polazna pretpostavka za njegov „multilinearizam“ i izražena je u stavu: „da brojni raznoliki oblici mogu postojati u jednoj datoj prirodnoj sredini, kao što i drugačije kulture mogu postojati u sličnim okolinama“⁶). Saliins nastoji da ovo stanovište još više produbi i

⁴ H. F. Blum, *On the Origin and Evolution of Human Culture*; u knjizi: W. E. Moore — R. M. Cook, *Readings on social Change*, op. cit., str. 216.

⁵ J. H. Steward, *Theory of Culture Change*, op. cit., str. 32.

⁶ J. H. Steward, *Theory of Culture Change*, op. cit., str. 35.

da precizira „anvironmentalni posibilizam”, polazeći pri tome od Stjuardovog stava da je prirodna okolina nekreativna. Između kulture i okoline, navodno, postoji „stalna dijalektička unutrašnja izmena”; adaptacija znači granicu društvenog razvitka i „maksimizaciju društvenih životnih šansi”, a što se može izraziti kao „vektor unutrašnje strukture kulture i spoljašnjeg pritiska okoline”.⁷⁾ Tako se došlo do „spoja” između kriterijuma kulturne raznolikosti i osobitog značaja specifičnih uslova sredine, između adaptacije i „diverzifikacije”, odnosno društvenog razvitka u mnoštvu pravaca.

Treće, tako je na osnovu ovog „spoja” dobila svoj značaj kulturna ekologija, kao odgovarajuća glavna naučna disciplina čiji su ciljevi tipologija i deskripcija kulturnih oblika i varijeteta. Analogna uporedna istraživanja trebalo bi u tom pogledu da obezbede pozitivističku usmerenost.⁸⁾

I četvrto, karakteristično je izvesno kritičko stanovište ove struje prema klasičnom evolucionizmu, i ako je ono kod pomenutih autora neujednačeno.

Kod Blama i Stebinsa, na primer, to je nastojanje da se novi evolucionizam obezbedi od pogrešaka pojednostavljenih analogija i da se zasnije na najnovijim dostignućima u genetici. Po Blamu, recimo, kulturni razvitak se karakteriše periodima naglog uspona („ubrzanja”) a što nije obeležje biološke evolucije. Stebins takođe ističe karakteristiku neujednačenosti evolutivnih promena. Ta kritika je kod Stjuarda ipak najizraženija i najodređenija. „Verujem da je svakako njihova najveća ograničenost u tome — piše Stjuard — što se nikada nisu dohvatili pitanja o strukturama i tipovima struktura”.⁹⁾ Ova kri-

⁷⁾ M. D. Sahlins, *Culture and Environment: the study of cultural ecology*; u knjizi: S. Tax (ed.), *Horizons of Anthropology*, Aldine Publ. Comp., Chicago, 1964, str. 132—133, 138.

⁸⁾ Osnovu kulturne ekologije je postavio Stjuard u svome delu „Teorija kulture”. Tu su i druge glavne pristalice ove predmetne i teorijske orijentacije: M. D. Sahlins — E. R. Service, *Evolution and Culture*, Univ. of Michigan Press, An Arbor, 1960.

Na kraju svog priloga „Kultura i okolina — proučavanje kulturne ekologije”, Sahlins navodi druge autore i radove sa ovog područja: Frederic Barth, glavno delo: *Nomads of South Persia*, Oslo Univ. Press, 1961; Owen Lattimore, *Inner Asian Frontiers of China*, *American Geographical Society Research Series*, No. 21.

Tu su i drugi autori: Karl Wittfogel, Wayne Suttles, Morton H. Fried, Lawrence Krader, Frank Secoy, Max Gluckman, Angel Palerm, Erich Wolf i dr. Radovi svih navedenih autora nalaze se u: S. Tax (ed.), *Horizons of Anthropology*, ibidem., na str. 146—147. i u bibliografiji na kraju iste knjige.

⁹⁾ J. H. Steward, *Evolutionary Principles and Social Types*; u knjizi: L. Tax (ed.), *Evolution after Darwin*, vol. II, The Univ. of Chicago Press, Chicago, 1960, str. 171.

tika se proširuje i na teoriju „univerzalne evolucije” i kulturalizam L. Vajta i G. Čajdla.¹⁰⁾ Kod Stebinsa je to kritika progresivističkih shvatanja i argumentacija da se progres može osporavati ako se upoređuju promene različitih vrsta (na primer, pčele su u svojoj organizaciji i raznovrsnosti tipova više napredovale od čoveka). Zato se, navodno, verifikacija ideje progressa može vršiti samo na praćenju razvitka jedne vrste ili u totalitetu; kriterijum u tom slučaju ostaje jedino u stepenu adaptiranosti i dominaciji nad okolinom.¹¹⁾ Time se Stebins pridružio Haksliju i Simsonu u nastojanju da izbegne onaj „antropomorfistički”, a da se održi stvarnosni (nevrednosni) smisao progresivnog razvitka. To je mesto gde se ovaj neoevolucionizam dodiruje sa teorijom modernizacije (M. Levy Jr. o korišćenju neživih izvora moći kao kriterijumu za domašaj „modernizacije”).

Posle ovakvog preliminarnog i najopštijeg razmatranja možemo se zadržati na odgovarajućim užim strujama ili varijantama obnove evolucionizma na uporednim proučavanjima organske i kulturne evolucije, proveravajući ujedno u kojoj meri su takva proučavanja uopšte značajna za postavljanje koncepcije o društvenom razvitku.

Svakako da je tu glavna koncepcija „multilinearne evolucije”. Ona nije nastala u konfrontaciji sa teorijom modernizacije, tom najbrojnijom, najuticajnijom i vrlo osobenom „unilinearnističkom” strujom neoevolucionizma u savremenoj sociologiji, a pri tom sa ovom ni danas nije u direktnoj vezi. To se pokazuje već time što je „multilinearizam” nastao u kulturnoj antropologiji, što samo u svom opštem teorijskom delu zalazi u oblast sociološke teorije društvene promene, te se u toj meri i može da tretira kao posebna struja neoevolucionizma. Zato je potrebno da se najpre i nešto bliže upoznamo sa delom Dž. Stjuarda.¹²⁾

¹⁰⁾ O tome: J. H. Steward, *A Neo-Evolutionist Approach*; u knjizi: A. and E. Etzioni, *Social Change*, Basic Books, New York and London, 1964, str. 133—141.

Tri glavna pristupa kulturnoj evoluciji, tj. Stjuardova kritika „unilinearne” i „univerzalne evolucije” naročito u prilogu: *Evolution and Process*, u knjizi: A. L. Kroeber, *Anthropology Today*, The Univ. of Chicago Press, Chicago, 1953, str. 313—318.

¹¹⁾ „... činjenica da životne forme koje sada dominiraju na zemlji, u celni uzevši, imaju složeniju organizaciju nego one koje su živele u prethodnim geološkim epohama, nije proistekla iz neke evolutivne težnje ka većoj složenosti, već iz činjenice da izvesni tipovi složenije strukture i ponašanja osposobljavaju njihove nosioce da dostignu kompletniju dominaciju nad njihovom okolinom, računajući kako fizički svet oko njih tako i druge forme života sa kojima su u vezi” — G. L. Stebbins, *Pitfalls and Guideposts*, op. cit., str. 227.

¹²⁾ Julian H. Steward je rođen 1902. u Vašingtonu i u svojim proučavanjima najviše se posvetio antropolo-

Ta navedena okolnost, da opšta teorijska razmatranja čine samo uvodne delove Stjuardovih antropoloških studija, u vezi je sa autorovim gledištem (da postoje različiti pristupi u proučavanju kulture, jedan je naučni ili uopštavajući, drugi je istorijski i pojedinjavajući (particularizing). Ovaj drugi upućuje na proučavanje kulture u njenim vremensko-prostornim specifičnostima, pa kulturna antropologija ima za zadatak „da opiše kulturne varijetete u svetskim razmerama i da objasni njihov razvitak”.¹³⁾ Tu treba da je teorijska osnova za „multilinearnost” i ono što studij kulture usmerava na kulturnu ekologiju i taksonomiju.

U Stjuardovoj koncepciji „multilinearne evolucije” u vezi s tim se mogu izvesti tri osnovne dileme na širem teorijskom planu. Prvo je pitanje o tome: da li kulturni razvitak kao stalna „diverzifikacija” i primena metoda „partikularizacije” vodi sve većem udaljavanju kulturnih oblika i tipova kulture; drugo, da li usmerenost na kulturnu ekologiju i taksonomiju svodi „multilinearnizam” na metodologiju empirijskih istraživanja i odgovarajuće deskripcije; i treće, da li sve to zapravo znači prihvatanje jednog istorijskog ili kulturnog relativizma, odnosno osporavanja opšte zakonitosti kulturnog razvitka i progresa?

Smatramo da Stjuardova stanovišta u ovom pogledu nisu sasvim usklađena i da odgovori na ova pitanja nemaju potrebnu logičku doslednost. U prilogu „Evolucija i proces” Stjuard je napomenuo da je stanovište o postepenom i stalnom udaljavanju vrsta napušteno u savremenoj biologiji, a da je za antropologiju najvažnije: ispitivanje paralelnih procesa organske i kulturne evolucije. U granicama tih „paralela i sličnosti”, navodno, sadržana je zakonitost i pitanje je samo kako se ova može tumačiti (kao

giji. U prvo vreme bio je pod uticajem Krebera, Lovija i Giforda. Počev od 1927. god. pa do 1964. god. objavio je ogroman broj radova sa dosta raznovrsnom tematikom, od etnografskih do filozofsko-antropoloških studija. Po oceni pisca njegove intelektualne biografije (D. B. Shimkin). Stjuard je bio ne samo ugledni profesor univerziteta već i „glavna figura američke antropologije” i „Američkog udruženja za antropologiju”.

Glavna dela: *Theory of Culture Change* (1955); *The People of Puerto Rico* (1956); *Native Peoples of South America* (1959). Glavni njegov teorijski tekst je u uvodnom i u prvom odeljku glavnog dela *Theory of Culture Change*. Ovi tekstovi pod istim naslovom, „Evolution and Process”, objavljeni su u knjizi: A. L. Kroeber (ed.), *Anthropology Today*, op. cit., str. 313—326.

Potpunije o Stjuardovoj biografiji i bibliografiji: A. Manners (ed.), *Process and Pattern in Culture*; Aldine Publ. Comp., Chicago, 1964, str. 1—17, 418—424.

¹³⁾ J. H. Steward, *Theory of Culture Change*, op. cit., str. 3.

jednolinijska, kao univerzalna i kao višelinijaska zakonitost). U najdirektnijoj vezi sa ovim je onaj Stjuardov stav: da specifično nadoknađuje opšte. Da bismo ovaj i prethodni stav mogli razumeti i oceniti, pogledajmo najpre kako Stjuard definiše „multilinearnu evoluciju”: „Sadašnje nagomilane činjenice ukazuju na to da se ljudska kultura razvijala u velikom broju različitih linija; o kulturnoj evoluciji treba da razmišljamo ne kao jednolinearnoj već kao mnogolinearnoj. To je nova osnova sa koje današnji evolucionisti pokušavaju da izgrade shvatanje o razvitku ljudskih kultura. To je *empirijski pristup* — pokušaj da se sazna kako faktori u svakom datom tipu situacije uobličavaju razvitak posebnog tipa društva”. I dalje: „Mnogolinearna evolucija nije jedini put objašnjenja prošlosti. Ona je *primenljiva na promene koje se danas dešavaju*, kao što su, na primer, one među seljacima, malim farmerima, u rudnicima i fabrikama, u primitivnim plemenima. Ovi posebni tipovi razvijenih društava i njihovi običaji su suštinski izmenjeni ekonomskim i političkim faktorima koji su uvedeni iz modernog industrijskog sveta. Proučavanja takvih društava očigledno moraju imati praktičnu vrednost u sprovođenju programa tehničke pomoći tim narodima”.¹⁴⁾ Ovoj definiciji treba dodati još nekoliko ilustracija, koje inače Stjuard iz svog bogatog fonda istorijske građe koristi da bi potkrepio svoju definiciju. Na primer, makoliko bili raznovrsni uslovi prirodne sredine, lovački narodi (Bušmani, urođenici australijskih stepa, negritosi u šumama Konga) pokazuju frapantne sličnosti u načinu života, običajima i sl. Izvesna raznovrsnost koja se tu primećuje daleko je izraženija kod ranih civilizacija (koje počinju sa prvim gajenjem biljaka, sa prvim naseljima, sa izvesnim diferenciranjem stanovnika, sa pojavom prve metalurgije, upotrebom točka, prvog pisma i religije itd.); ovde je kulturna evolucija već evidentna i usmerava se u više linija. Sudeći po tome, što su društva primitivnija i evolucija je sporija i sa više uniformnosti, i obratno. Prema tome, da bismo shvatili i objasnili jedan kulturni tip potrebno je da rekonstruišemo posebnu liniju njegovog evolutivnog razvitka.

Po Apelbaumovoj oceni „multilinearna evolucija” je jedna metodologija i više jedna taksonomija nego što je komoletna celina teorijskih pretpostavki i pravo naučno objašnjenje.¹⁵⁾ U stvari, po našem mišljenju, u Stjuardovom stanovištu „multilinearizma” nije dato rešenje odnosa opšteg i posebnog, opšteg obrasca evolucije i posebnih linija kao „diverzifikacije”. Ta teškoća nije mogla biti rešena ni svrstavanjem ove koncepcije prvenstveno kao metodologije

¹⁴⁾ J. H. Steward, *A Neo-Evolutionist Approach*, op. cit., str. 136. podv. M. R.

¹⁵⁾ R. P. Appelbaum, *Theories of Social Change*; Markham of Publ. Comp., Chicago, 1970, v. str. 36–59.

nići stavljanjem opšte zakonitosti u zgrade i rezervisanjem kulturne antropologije samo za specifičnosti (tipologiju) kulturnog razvitka.

„Multilinearna evolucija — piše Stjuard — u suštini je jedna metodologija zasnovana na pretpostavci da se u promeni dešavaju značajne pravilnosti i da je u pitanju determinacija kulturnih zakona”. Međutim, autor time ne podrazumeva obaveznost odgovarajućih stadijuma; njegov metodološki pristup podrazumeva veliki broj podjednako značajnih referentnih okvira; u njegovoj metodologiji, kako i sâm piše, „ima prvenstvo istorijska partikularizacija u odnosu na naučno uopštavanje”, naposljetku, stav koji izaziva najveće nedoumice, da „ono što je izgubljeno na opštosti biće dobijeno na konkretnostima i specifičnosti”.¹⁶⁾

Tu je ključni problem i glavna teškoća Stjuardovog stanovišta, jer se njime dovodi u pitanje održivost i logička priroda „multilinearizma”, a samim tim i razložnost uporednog proučavanja organske i kulturne evolucije, kao i kritički odnos prema svim univerzalnim obrascima evolucije. Prema tome, Stjuardova orijentacija na „kulturno područje” i „kulturnu taksonomiju” faktički je primena koncepcije „multilinearizma”, ali nije dovedena do kraja naučna sistematizacija ideje divergencije i odstupanja u pravilnostima faza evolutivnog razvitka kulture. Uostalom, na nekoliko mesta autor je i sâm uočio da „multilinearizam” i orijentacija na „kulturnu taksonomiju” ne može izbeci istorijski, odnosno jedan „kulturni relativizam”¹⁷⁾ čije posledice po jedinstvo i teoriju kulture mogu biti višestruke. Prema tome, u svojoj koncepciji „multilinearne evolucije”, u teorijskom pogledu, Stjuard se najviše približio jednoj tipološkoj orijentaciji i istorijskom relativizmu, bar kada su u pitanju društva na višim stadijumima svog razvitka (sudeći po onome što smo podvukli u autorovoj definiciji). Sličnu ocenu dao je Smelser, mada vrlo uopšteno, smatrajući da je kritika pojednostavljenih analogija u klasičnom evolucionizmu sasvim opravdana, ali da je pitanje o tipičnim linijama kulturnog razvitka kod Stjuarda ostalo nerešeno.¹⁸⁾

¹⁶⁾ J. H. Steward, *Evolution and Process*, op. cit., str. 318.

¹⁷⁾ Ključni pojam „kulturne taksonomije” je: kulturno područje (the cultural area). Ovim pojmom se podrazumevaju specifičnosti, odnosno kulturni tipovi u okvirima jednog šireg istorijskog sleđa. Stjuard smatra da — „kulturno područje” postavlja obrazac za antropološko mišljenje i prirodno ga vidi u kulturnom relativizmu”: J. H. Steward, *The Theory of Culture Change*, op. cit., str. 81, podv. J. H. Steward.

¹⁸⁾ N. J. Smelser, *Sociology: An Introduction*; John Wiley and Sons, New York-London-Sydney, 1967. v. str. 709—710 („Multilinear Evolution”).

Salins i Servis su donekle korigovali onu problematičnu odredbu o kompenzaciji opšteg sa posebnim tokom evolutivnih procesa, dajući multilinearnoj koncepciji varijantu o opštoj i specijalnoj evoluciji.¹⁹⁾

Postoje, navodno, dva osnovna trenda kulturne evolucije; evolucija prema specifičnim uslovima okoline, kao vezivanje kulture za lokalnu sredinu, i evolucija kao kumulacija opštih elemenata razvitka i progresa. Težište analize je na specifičnoj evoluciji, na „zakonu evolutivnih mogućnosti“ i na mogućim negativnim posledicama usko specijalizovanih kultura. Podsticaji za ovakve analize došli su od Hakslija (pretpostavka da životinje sa visokim stepenom specijalizacije ne mogu da izluče nove tipove), kao i od Gorcovog pojma „involucije“.²⁰⁾ Polazeći od tog pojma autori su izvukli zaključak da je pad pojedinih kultura više posledica njihovog prethodnog uspešnog razvitka i da visoka adaptiranaost i specijalizovanost kulture prouzrokuje njenu zatvorenost. Sledstveno tome, što je jedna kultura više adaptirana to je manje adaptibilna, postaje više „ranjiva“ na kontakte sa drugim kulturama pa se štiti time što postaje „posvećena“, „preteća“ (usko ideologizovana) i „defanzivna“.²¹⁾ Osnovni zaključak koji su Salins i Servis izvukli je: da preterana lokalizacija kul-

¹⁹⁾ Marshall D. Sahlins, assoc. prof. antropologije na univerzitetu u Mičigenu, bavi se užom problematikom kulturne promene i evolucije. Glavno delo (sa Servisom): *Evolution and Culture*, Ann Arbor, Univ. of Michigan Press, 1960. Glavna ideja izložena u radu: *Culture and Environment: the study of cultural ecology*; prilog u knjizi: S. Tax (ed.), *Horizons of Anthropology*, Aldine Publ. Comp., Chicago, 1964, str. 132—147.

Elman R. Service — pored zajedničkog dela sa Sahlinsom i rad: *Kinship Terminology and Evolution*; *American Anthropologist* 2, 1960, str. 747—763. Isti rad objavljen u knjizi: Biddle B. J. and Thomas E. J., *Role Theory*, John Wiley and Sons, New York-London-Sydney, 1966, str. 88—92.

²⁰⁾ C. Gortz, *Agricultural Involution: the processes of ecological change in Indonesia*, 1963.

U opštem značenju „involucija“ je: razvijanje unutar sebe, „umotavanje“ u sopstvenim granicama; po autoru to znači da evolucija teče u „protivrečnom smeru“. Na primer, zbog prioritnog značaja proizvodnje pirinča, tj. usled jake usredsređenosti na ovu oblast, takva proizvodnja postaje prepreka za razvitak drugih privrednih grana.

²¹⁾ „Adaptirane i specijalizovane, zrele kulture su konzervativne, a njihove reakcije na svet su defanzivne. One više prilagodavaju nove uslove sredine svojim strukturama nego svoje strukture na nove uslove, apsorbujući fluktuacije sredine u okviru vladajućeg poretka stvari, tako da što više menjaju to više ostaju iste. Više kompenziraju nego što revidiraju. A novi odnosi koji se svetu iznutra nameću pokazuju se kao mrtvorodenčad. Takve su manifestne tendencije u primitivnim kao i u modernim društvima“. I dalje: „U krajnje defanzivnom periodu svoje istorije, specijalizovana kultura može da pokaže najveću disfunkcionalnost“ — M. D. Sahlins, *Culture and Environment*, op. cit., str. 141.

ture narušava funkcionalni sklad sa opštim tokom evolucije, da može doći do sukoba opšte i specijalne evolucije, pri čemu opšti evolutivni elementi postaju agensi za inovacije i dalji tok evolutivnog razvitka.

To su glavne Salinsove i Servisove korekcije i dopune ideje „multilinearizma”, a one se mogu precizirati u sledećem.

Prvo, društvena evolucija nužno podrazumeva određeno (kulturno) nasleđe, s tim što je razvitak uvek, više ili manje, izvesno razgraničavanje i ujedno obogaćivanje kulturnih obrazaca. Evolucija podrazumeva difuziju i ukrštanje, a evolutivni smer promena nikada nije potpuno oslobođen kontrole okoline, što će reći da postoji bar minimalan značaj delovanja prirodnih uslova i zakona.

Drugo, o progresivnom razvitku se ne može govoriti samo kao opštem ili samo kao posebnom; jedno je drugim uslovljeno, jedno drugo podstiče ili usporava, jedno ili drugo daje „pečat” i čini tipičnom jednu istorijsku fazu ili oblast društvenog progressa. Progres uvek podrazumeva kreativnost, odnosno povećavanje kreativnosti, promenu u smeru od nižeg ka višem nivou, od ustaljenih ka novim tipovima integracije, uključujući i onaj momenat adaptacije. Time se progres pokazuje, u terminologiji Salinsa i Servisa, kao svestrana adaptibilnost (all around adaptibility).

U svojoj studiji „Društvena promena”²²⁾ E. Smit smatra da shodno ovakvom shvatanju nije jasno: otkuda razlike u relativno istoj ekološkoj sredini? Osim toga, Salins i Servis su dosta jednoznačno uzeli različite kulturne oblike (religiozni, umetnički i dr.), a poznato je da oni ne pokazuju isti stepen postojanosti i „otpora” na uticaj koji dolazi od druge kulturne sredine. Postoje brojni istorijski primeri da kontakti sa drugim kulturama daleko više menjaju izgrađene i tradicionalne kulturne oblike nego što to čini „pritisak okoline”. Po našem mišljenju ni glavna teza o negativnim posledicama usko specijalizovane kulture nije podjednako značajna za različite vrste kulture. Ona je primenljiva na oblast materijalne kulture, a stvar postaje problematična kada su u pitanju neke oblasti duhovne kulture, za neke čak i nema nekog određenog opravdanja (razvitak filozofije i religije, odnosi u razvitku nauke i morala i dr.).

Naposletku i pokušaj objektivizovanja kategorije progressa zavisi od stepena dominacije nad okolinom takođe nije dovoljno određen. Taj kriterijum, kao što smo napomenuli, prihvaćen je

---

²²⁾ An. Smith, *Social Change*, Longman, London and New York, 1976, str. 46—49.

i u teoriji modernizacije pa je postao sinonim za izvesnu pozitivističku orijentaciju neoevolucionizma u celini. U drugacijem kontekstu je taj kriterijum postavljen i u marksizmu, posebno u kritičkoj teoriji prema kojoj je dominacija nad prirodom shvaćena kao izvor varvarstva i vladavine nad čovekom, kao ona „puka priroda“ koja „sve više prožima sve unutrašnje ljudsko“; najviše preko ekonomike, čiji supstrat čini tehnologija, ostvaruje se i povećava ova „konzervativna vladavina prirode“.²³⁾ S obzirom na sve to, prema tome, tek ako se uzme u kontekstu date istorijske situacije, strukture društvenih odnosa, načina života i funkcionisanja društvenog sistema i dr., ovaj kriterijum može da znači nešto više i određenije nego najopštija, polazna tačka u objašnjenju istorijskog determinizma i društvenog progressa.

Od ostale dve teorije koje smo za ovu priliku izdvojili — Blamovu o kulturnoj kao „ubrzanoj evoluciji“ i Stebinsovu „sintetičku teoriju evolucije“ — prva je uglavnom u indirektnoj vezi sa prethodnim artikulacijama „multilinearizma“. Učinićemo u tom pogledu najpre najkraći prikaz ove prve teorije.

Blam polazi od pretpostavke da socijalne sličnosti doprinose anatomskim sličnostima (što je grupa zatvorenija takve sličnosti su veće); u analogiji sa biološkim je objašnjen i kulturni sistem informacija, takođe kulturno i genetsko nasleđe, s tim što je ono prvo „otvorenije“ i što se evolucijom sve više u tome smislu pojačava. Ova poslednja Blamova tvrdnja je za povezanost sa „multilinearizmom“ posebno interesantna; „increasing rate“ je sinonim za stalna povećavanja brzine kulturne evolucije, koja je autor precizirao u formulama i grafički ilustrovao.²⁴⁾

Po tome shvatanju, dakle, kulturno kumuliranje i nasleđe je takođe genetskog karaktera, a time se olakšavaju, ubrzavaju i ujedno povećavaju mogućnosti i pravci evolutivnog toka. Ako apstrahujemo Blamove formule i operacionalizacije zasnovane na pomenutim analogijama, to je ono što je za „multilinearizam“ i najznačajnije.

²³⁾ M. Horkheimer — Th. Adorno, *Dijalektika prosvetiteljstva*, „Veselin Masleša“, Sarajevo, v. str. 198, 241. Autori naglašavaju: s tog stanovišta „konzervativne vladavine prirode“ trebalo bi „izvesti i forme privrede, vlasti i kulture“.

²⁴⁾ Formula za razmere evolucije je: $\frac{dt}{dt} = rJ$. Ovde J predstavlja broj vrsta memorativnih oblika; r je simbol za nastanak neke kompleksne funkcije.

Proces kulturne evolucije je izražen u formuli: $Mt = M_0(1 - e^{-rt})$. Ovde simbol Mt označava broj mutacija koje su se desile u datom vremenu; M_0 znači neko dato stanje mutacija. Iz: H. F. Blum, *On the Origin and the Evolution of Human Culture*, op. cit., str. 219—220.

Stebinsovo stanovište se jednim delom direktno nadovezuje na „multilinearizam”. Naime, u prvoj, od tri osnovne analogije organske i kulturne evolucije, on koriguje Servisovu tezu o negativnim posledicama i nedostatku kreativnosti usko specijalizovanih kultura. Navodno, Simson je već dokazao da nisu samo generalizovani oblici ti koji mogu da izluče nove adaptivne tipove, to mogu i najspecijalizovanije vrste. U vezi sa drugom analogijom Stebins razmatra Kenonovo objašnjenje „homeostatičke stabilnosti” bazičnih funkcija biološkog sistema, povezujući ovu sa značajem eficientnog sistema informacija.²⁵⁾ Stabilnost u tome ima primarni značaj, „značajniji čak i od ekonomike”, piše Stebins, ali je ovo objašnjenje teško prevesti na sociološko područje i utvrditi odgovarajuće reference. Stvar ipak ostaje u sferi hipotetičkog: „Možda će objašnjenje o tome učiniti više u pogledu jedne razborite filozofije života, pomoći nam da lakše razumemo budućnost političkog grupisanja”.²⁶⁾ Treća analogija pak ima nešto više primenljivosti i praktičnog smisla. Jer Stebins nalazi razločnosti u Darlingtonovom principu kompromisa između direktne osposobljenosti i evolutivne fleksibilnosti, kao objašnjenje za raznolikost sistema i varijeteta kod biljaka i životinja.²⁷⁾ Taj princip, navodno, važi i za društvo, odnosno za kulturne sisteme. Formula razvitka je, dakle, „kompromis” između tradicionalnog kodeksa, koji odgovara standardnim uslovima, i radikalizma koji zahteva njihove izmene; u tome smislu izvesno „kulturno obezbeđenje” predstavlja uslov da tokom evolucije u društvu i kulturi ne dođe do dezintegracije. Kao što se vidi, ovakva formula kompromisa, neka vrsta umerenog radikalizma, trebalo bi da bude glavni uslov da bi se evolutivni razvitak vršio uz održanje elementarne socijalne stabilnosti.

U savremenoj sociologiji nema mnogo radova niti su izrečene potpunije ocene o ovoj vrsti neoevolucionizma. Ovde ćemo navesti dve, Murove nedoumice o ovom neoevolucionizmu i Nizbetovu kritiku.²⁸⁾

²⁵⁾ W. B. Cannon, *The Wisdom of the Body*; W. W. Norton and Comp., Inc., New York, 1932.

²⁶⁾ G. L. Stebbins, *Pitfalls and Guideposts*, op. cit., str. 232.

²⁷⁾ C. D. Darlington, *The Evolution of Genetic Systems*; Cambridge Univ. Press, New York, 1939.

²⁸⁾ W. E. Moore, *Some Misgivings about Evolutionary Theory: A Comment on Professor Stebbin's Paper*, *Pacific Sociological Review* 8 (March, 1965), str. 10—11.

U istom broju je i drugi prilog: R. A. Nisbet, *The Irreducibility of Social Change: A Comment of Professor Stebbin's Paper*, *ibid.*, str. 12—15.

Mur je svakako u pravu u oceni da ovaj neo-evolucionizam prenaplašava onaj momenat „diverzifikacije” u društvenom i kulturnom razvitku. Ta primedba se faktički odnosi na funkcionalizam, čiji principi su ovde primenjeni kao postupci analize i objašnjenja nasleđa i adaptacije. Stebins je prihvatio jednu „razvojnu koncepciju evolucije”, ali je pitanje može li ona da se primeni i na uže oblasti, na uže analitičke okvire društvene promene, imajući još u vidu da postoje razlike između stalne strukturalne diferencijacije, strukturalnih varijeteta i razvojne adaptacije (developmental adaptation). Mur ovaj „funkcionalistički evolucionizam” ipak sasvim ne odbacuje, smatrajući da je sa njim sociologija dobila bolju eksplanatornu osnovu za inovacije i izvore varijabilnosti, kao i to da su postavljeni neki kriterijumi koje ne možemo da preciziramo u „uskoj skali”, ili pak u „širokoj skali” društvene promene i razvitka, a da ujedno ne zapadnemo u teleološko objašnjenje.

Nizbetova kritika je oštrija od prethodne, jer izražava krajnje rezerve u pogledu zajedničkih obeležja i „mehanizma” organske i socijalne evolucije. U pitanju su velike razlike, smatra on, i to kako u tipu činjenica tako i u vremenu i u karakteru procesa. A traženje objašnjenja za evolutivne promene u genima i „reproduktivnoj sposobnosti” je potpuno neprihvatljivo. Stoga Nizbet želi da, pre svega, istakne razlike između biološke i društvene promene. Tipovi populacije u biologiji su u statističkim odrednicama, dok se u društvenim naukama ne može izbeći individualno. Zato su ključni pojmovi i operacionalizacije u ovim pokušajima, pogotovu „selekcija” i „održanje” samo metafore. Nije isto biološko i društveno, odnosno istorijsko vreme u kome je utkana kreacija i individualnost. Na posletku, model analize varijeteta u odnosu na okolinu je tipičan pristup biologije, i suviše popularan za objašnjenje *dogadanja* koji predstavljaju ingradijente društvenih promena. Izgleda da su ove Nizbetove primedbe na mestu i da im nije potreban poseban komentar.

Posle ovakve kritike, naravno, postavlja se pitanje o heurističkoj plodnosti i uopšte o mogućnostima i značaju ovakvih uporednih istraživanja za sociologiju. Ako između kulturnog i biološkog razvitka postoji izvesna uslovljenost i posredovano međudejstvo, što je takođe nesumnjivo, onda je pitanje o tome da li se na direktnim analogijama može doći do naučno proverljivih i značajnih rezultata, naročito kada su u pitanju specifičnost i vrste kulturnog stvaralaštva. Možemo prihvatiti konstataciju da glavna pitanja procesa evolucije u društvu još nisu dobila i odgovarajuće analitičke kategorije. Danas se u tom pogledu koriste substituti, najop-

štimu filozofski pojmovi i pretpostavke, koje se često granice sa spekulacijom, ili pak ovakve analogije i metafore, koje se od onih u tradicionalnim shvatanjima evolucionizma i naturalizma u sociologiji XIX veka razlikuju uglavnom po tome što su postavljene na novijim otkrićima i idejama u oblasti biologije i antropologije.

Time se ipak ne mogu osporiti i izvesni rezultati i zapažanja. Ima, na primer, istine u tezi o ubrzanju kulturne evolucije zavisno od opšteg stupnja razvoja. Marksova ocena: da je buržoazija „u svojoj jedva stogodišnjoj klasnoj vladavini stvorila masovnije i kolosalnije proizvodne snage nego sve prošle generacije zajedno“ („Manifest komunističke partije“) može se podvesti pod ovu opštiju tezu, a to još u većoj meri važi i neobično je aktuelno za proces društvenih promena u sadašnjoj eposi naše civilizacije. Svakako, pitanje se postavlja da li je evolucionistički model analize i objašnjenja u tome smislu dovoljan, često da li je odgovarajući, i ako se faktički, u jednoj širokoj vremenskoj skali istorije, sve promene, uključujući i one „prekide“ i nagle revolucionarne promene, mogu tretirati kao faze i momenti tako shvaćene evolucije društva, čoveka i njegove kulture. Međutim, u tome slučaju sociologija ne bi mogla prihvatiti obe pomenute teorije evolucije, odnosno alternativu „unilinearna“ ili „multilinearna evolucija“. Jer kada je u pitanju društvena i kulturna evolucija onda su manje ili više naglašeni, ali ipak neodvojivi ovi smerovi razvika, uvek zavisno od osobenosti istorijskih uslova, od toga da li evolucion proces sledi posle onih „prekida“ — naglog porasta ili jedne socijalne dezintegracije i kulturne stagnacije i nazadovanja — kakvi su bili u istoriji i u pojedinim epohama na svim kontinentima. To su pitanja na kojima sociolozi, antropolozi, filozofi, socijalni psiholozi i naročito kulturolozi imaju još mnogo da rade.

Ovakvoj konstataciji, koja se inače češće nalazi i koja obično treba da deluje i po malo umirujuće, da bismo se prihvatili onoga što je neposrednije i gde su rezultati naučnog istraživanja ostvarljiviji, navešćemo još jednu ali više uznemirujuću. Pitanje je o tome: da li se relativno veliki broj autora i teorijskih pokušaja na ovakvim uporednim analizama organske i kulturne evolucije može objasniti samo okolnošću da se nastoji održati jedna varijanta pozitivizma čiji su koreni i ukoliko su njeni koreni samo društvene i ideološke naravi? Ili, slično tome, zašto ova problematika u marksizmu sa strane istraživača u društvenim naukama nema svoje definisano mesto i izraženo interesovanje? Do sada, kao što smo se i ovom prilikom osvedočili, na tome planu funkcionalizam se najviše anga-

žovao pa se može govoriti koliko se on na tome mediju i dogradio u odnosu na izvorne i već tradicionalne njegove pretpostavke. Drugim rečima, da li će marksistička sociologija moći da se dalje kompletno razvija i unapređuje bez ovakvih uporecnih istraživanja? Postavljanje ovih pitanja u prodžetku razmatranja koje smo ovde preduzeli, nadamo se, mogu da deluju kao opomena ili da budu čak i podsticajna.

